

Teknoloji Felsefesi ve Yapay Zekâ Kuşakları Bakımından Dünya Toplamları

Muhammet ÖZDEMİR muhammetozdemir@duzce.edu.tr

Düzce University

Buşra AŞIK BİRLİK busraasikbirlik@duzce.edu.tr

Düzce University

Öz:

Bu çalışmada teknoloji felsefesi ve yapay zekâya ilişkin kendi dillerinde geliştirdikleri söylemler bakımından dünya toplamları bir karşılaştırma ve değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Deneyimsel yönelim (emprical turn) adlandırmasıyla işarette bulunulan Anglosakson eğilim ve insancıl yaklaşım (hümanizm) adlandırmasıyla işarette bulunulabilecek Avrupa-merkezci eğilim iki temel yaklaşımı belirlemektedir. Bu ikisini doğrudan takip edip benimseyerek veya iki yaklaşım arasında çeşitli yeni eğilimler üreterek dünya toplamları teknoloji felsefesi ve yapay zekâ söylemlerini somutlaştırmaktadırlar. Deneyimsel yönelimin endüstri devriminden itibaren öncü olması ve yapay zekâ ile insan arasındaki tartışmanın 1950 yılında İngilizce literatürde başlaması nedeniyle kronoloji ve sağduyu deneyimsel yönelim baz alınarak uygulanmaktadır. Bu uygulamanın Batı Avrupa toplumlarında da 2020'li yıllarda karşılık bulmaya başladığı ve Avrupalıların kendi insanlarını insanın esas örneği niteliğinde kabul ettikleri teknoloji görüşünden uzaklaşmayı tercih ettikleri görülebilmektedir. Alan Turing, Joseph Agassi, Matt Carter, Val Dusek ve David J. Chalmers gibi birçok düşünür deneyimsel eğilim açısından, Martin Heidegger, Jean Paul Sartre, Jacques Ellul, Claude Kramer ve Luca M. Possati gibi birçok düşünür muhafazakâr ve insancıl eğilim açısından kayda değerdir. Bununla birlikte Alberto Romele gibi Batı Avrupalı olup artık deneyimsel yönelimin teknoloji felsefesi ve yapay zekâ görüşünü Avrupa için daha doğru ve hatta mecburi bulmaya başlayan filozoflar bulunmaktadır. ABD, İngiltere ve Çin gibi yapay zekâ üreticisi ülkeler deneyimsel yönelimi ve yapay zekâ üretiminde gecikmiş Avrupa Birliği ülkeleri ve genel itibarıyla post-kolonyal toplumlar muhafazakâr ve insancıl eğilimi tercih etmektedirler. Türkiye 23.10.2023 tarihinde resmi olarak kabul edilen On İkinci Kalkınma Planı'nda 53 kez yapay zekâdan söz etmektedir. 2024-2028 tarihleri arasını kapsayan plana göre Türkiye'nin yapay zekâ teknolojisi üreticisi olması hedeflenmektedir. Bununla birlikte Türkiye'de üretilen teknoloji felsefesi ve yapay zekâ söylemlerinin tamamının bu hedefle uyuşacak nitelikte deneyimsel yönelimi benimsediği söylenemez. Bu çalışma dünya toplumlarının yapay zekâ felsefesi kuşaklarını birbirleriyle karşılaştırıp analiz ederek geçerli ortak bir kronoloji ve bilinç zamanı oluşturmaya girişmektedir. Böylece hangi toplumun yapay zekâ felsefesi bakımından hangi kronoloji veya bilinç kuşağında yaşadığı anlaşılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji felsefesi, yapay zekâ, deneyimsel yönelim, Türkiye, kuşaklar.

Özdemir M., & Aşık Birlik, B. (2025). Teknoloji felsefesi ve yapay zekâ kuşakları bakımından dünya toplamları. *International Journal of New Approaches in Social Studies*, 9(1), 114-132. <https://doi.org/10.38015/sbyy.1696199>

Submission Date:	09.05.2025
Acceptance Date:	28.05.2025
Publication Date:	30.06.2025

Abstract:

This study undertakes a comparative analysis and evaluation of world societies in terms of the discourses they have developed in their own languages concerning the philosophy of technology and artificial intelligence (AI). Two fundamental approaches are identified: the Anglo-Saxon tendency referred to as the empirical turn and the Eurocentric tendency that can be indicated by the term humanism. World societies concretize their philosophies of technology and AI discourses either by directly adopting these two tendencies or by generating various new tendencies situated between them. Given that the empirical turn has taken a leading role since the Industrial Revolution and that discussions on AI and its relationship with humans began in the English-language literature in 1950, chronology and rational experience are applied based on the empirical tendency. It is observable that, by the 2020s, even Western European societies have increasingly moved away from a techno-philosophical perspective in which their own populations are regarded as the quintessential example of the human, and have begun to favor alternative approaches. Thinkers such as Alan Turing, Joseph Agassi, Matt Carter, Val Dusek, and David J. Chalmers are significant representatives of the empirical tendency, whereas figures like Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre, Jacques Ellul, Claude Kramer, and Luca M. Possati are notable for their conservative and humanist inclinations. Moreover, there are Western European philosophers, such as Alberto Romele, who have begun to view the empirical turn as a more appropriate — even necessary — philosophical framework for Europe's understanding of technology and AI. Countries that produce AI technologies, such as the United States, the United Kingdom, and China, predominantly adopt the empirical tendency, while countries of the European Union, which have lagged behind in AI production, as well as post-colonial societies in general, tend to prefer conservative and humanist approaches. In Turkey, the Twelfth Development Plan, officially adopted on 23 October 2023, refers to artificial intelligence 53 times. According to the plan, which covers the years 2024–2028, Turkey aims to become a producer of AI technologies. However, it cannot be stated that all the technology philosophy and AI discourses produced in Turkey fully adopt an empirical tendency aligned with this goal. This study attempts to establish a valid, common chronology and consciousness timeline by comparing and analyzing the generations of AI philosophy across world societies. In doing so, it becomes possible to discern which chronological or philosophical generation a particular society occupies in relation to the philosophy of AI.

Keywords: *Philosophy of technology, artificial intelligence, empirical turn, Türkiye, generations.*

GİRİŞ

Bu çalışmada teknoloji felsefesine ait söylemlerin ve yapay zekâ teknolojisine ait bilinç kuşakları bakımından dünya toplumlarının meydana getirdiği çeşitliliğin incelenmesi amaçlanmaktadır. Post-kolonyal teorinin yanı sıra onu da doğuran Fransız aydınlanması ve Amerikan bireyselleşmesinden esinlenmiş felsefelerin yapay zekâ teknolojisine uygulanmasının bir neticesi olarak teknoloji felsefesi ve yapay zekâ kuşakları bakımından dünya toplumlarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu gerekliliğin sözgelimi toplumsal deneyimler temelli düşünce tarihindeki bir örneği olarak Alain Touraine, aydınlanmadan bireyselleşmeye evrilen öznelerin meydana getirdikleri yeni yaşamsal merkezin kültürel özelliklerini saptamaya ve betimlemeye çalışmıştır (Touraine, 1995). Touraine'nin Fransız sosyolojisinde yaptığına benzer bir uluslararası toplum çerçevesini teknoloji felsefesi ve yapay zekâ açısından Val Dusek yapmıştır. Dusek, Fransız aydınlanmasının mirasçısı ve eleştirmeni konumundaki Kıta Avrupası (Avro-Amerikan) felsefeleri ile kapitalizm ve bireyselleşmenin takipçisi konumundaki Anglo-Amerikan felsefelerini teknoloji ve yapay zekâyı yaklaşımları bakımından karşılaştırmıştır (Dusek, 2006). Dusek'in yaptığı karşılaştırma ve değerlendirmenin post-kolonyal teori de dâhil edilerek Batı Avrupa ve Kuzey Amerika dışındaki toplumların felsefi söylem yaklaşımlarına genellenmesi önemlidir. Gelişmekte olan toplumlar, klasik Avrupa-merkezci modernliğin getirdiği “gelişmiş” ve “gelişmemiş” toplum ayrımını aşmakta genellikle zorlanmaktadır. Ayrıca, bilim ve teknolojinin bireyselleşme döneminde kazandığı yeni uluslararası ilişki biçimlerine uyum sağlamak da

geçikebilmektedirler. Touraine ve Dusek'ten sonra teknoloji felsefesi ve yapay zekâ kavramı çerçevesinde bu ayrıntıya yoğunlaşmış olan John M. Hobson, “Doğulu Batı”yı bilim ve teknoloji kavramlarını dâhil ederek gelişmekte olan toplumlar arasında benimsenmiş coğrafi kodlarıyla birlikte yeniden değerlendirmektedir (Hobson, 2011).

Kapsamlı teknoloji felsefesi ve onun dört farklı türevi — (i) tanımsal (mantıksal) teknoloji felsefesi (Agassi, 2005), (ii) siborg (makine-insan/posthuman) felsefeleri olarak transhümanizm ve posthümanizm (Braidotti, 2013; More, 2013), (iii) sanal veya dijital ortam felsefeleri (Chalmers, 2022; Chen, 2023) ve (iv) yapay zekâ felsefesi (Carter, 2007) — farklı kalkınma deneyimlerine sahip toplumların bilinçlerinde farklı karşılıklar bulmuştur. Bu çerçevede, biri muhafazakâr ve insancıl argümanlara sahip Batı Avrupa-merkezci, diğeri ise yenilikçi ve yaratıcı argümanlara sahip Anglosakson kökenli olmak üzere iki temel eğilimden söz edilebilir. İlk eğilim kendini “romantik” ve “teknoloji karşıtı” olarak göstermekte ve esas itibarıyla Avrupa-merkezci hümanizme (insancılık) yaslanmaktadır. Büyük ölçüde Alman filozof Martin Heidegger, Fransız filozof Jean-Paul Sartre, Fransız ilahiyatçı filozof Jacques Ellul ve bazı feminist düşünürlerin eleştirilerine dayanan bu eğilim, modern teknolojiye yönelik felsefi bir itiraz geliştirmektedir. Bu yaklaşım, “kırsal yaşam” ile “kent yaşamı” ve “kültür” ile “teknoloji” arasında özcü karşıtlıklar kurarak, modern ve çağdaş teknolojik yaşamın insanın kendi doğasına yabancılaşmasına yol açtığını savunur (Dusek, 2006). Günümüzde Kıta Avrupası felsefesinin hâlâ büyük ölçüde bu eğilimi içerdiği söylenebilir. İkinci eğilim kendini 1976 yılında kurulan “Teknoloji Felsefesi Topluluğu” (“The Society for the Philosophy of Technology”) ile başlatmaktadır. 1990’lı yıllarda kendini geliştiren bu eğilimin temel özelliği, ‘deneyimsel yönelim’ (‘empirical turn’) kavramından hareket eden bir gerçekçiliği ve nesnelerin akışına yaslanan bir “süreç felsefesi”ni (“process philosophy”) esas almasıdır. Teknoloji ile bilimin yer değiştirdiğini ve gerçekçi yaklaşıldığında 21. yüzyılda felsefenin artık teknolojiye geldiğini, bütün alt alanlarıyla felsefi faaliyetin temel konu ve sorununun aynı zamanda teknoloji olduğunu iddia ve kabul etmektedir (Achterhuis, 2001; Dusek, 2006). Günümüzde yapay zekâ teknolojisi ve dijital platform teknolojilerinde gelişmiş olan özellikle ABD, İngiltere ve Çin felsefelerinin büyük ölçüde bu eğilimi içerdiği söylenebilir (Achterhuis, 2001; Christensen vd., 2012). Dusek’in “Teknoloji Felsefesi Topluluğu” adıyla aktardığı kuruluşun bir diğer adı “Felsefe ve Teknoloji Topluluğu” (“Society for Philosophy and Technology, SPT”) olup bu topluluğun eski Başkanı olan filozof Mark Coeckelbergh, Avrupa-merkezci teknoloji felsefesi ve yapay zekâ görüşünün “varlık-odaklı” ve onu zıtladığı ikincisinin ise “Herakleitos’un her şeyin akış içinde bulunduğu tezinden ilham alarak dünyayı var olmaktan ziyade oluş sürecinde görmesi bakımından süreç felsefesi olduğunu” belirtmektedir (Coeckelbergh, 2023: 55).

Post-kolonyal toplumların veya ekonomik ölçütler bakımından gelişmekte olan kültürlerin kendi içlerinde yeniden bir ayrıma tabi tutulabileceği belirtilebilir. Çin, Japonya, Güney Kore, Tayvan ve Singapur gibi ülkelerin felsefi söylemlerinde teknolojinin ekonomi ile birlikte merkezde yer aldığı söylenebilir (Huang vd., 2021; Imamichi vd., 1998; Nyugen, 2024). Brezilya, Türkiye, İran, Yunanistan, Polonya, Mısır, Nijerya, Meksika ve Pakistan gibi ülkelerde pragmatizm, analitik felsefe ve Kıta Avrupası felsefesi ekollerinden tercih edilerek takip edilen felsefe yapma tarzına göre yaklaşım değişebilmektedir. Sözgelimi Türkçede analitik felsefe çerçevesinde yapılan yapay zekâ felsefesi çalışmalarında “Teknolojideki yapay zekâ devriminin felsefe disiplininde yeni bir paradigmanın doğmasını gerektirdiği”nden (Yeşilkaya, 2022: 98) söz edilmesi, ülkemizde ana akım felsefenin hâlâ Kıta Avrupası geleneğine dayandığı ve bu geleneğin yapay zekâ dikkate alınarak yenilenmesi ya da dönüştürülmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca bu durum, teknoloji felsefesi ve

yapay zekâ kuşakları açısından, ülkemizdeki felsefi söylemlerin ABD, İngiltere ve Çin gibi ülkelere veya Kıta Avrupası'na kıyasla görece geç bir evrede geliştiği biçiminde de değerlendirilebilir. Çünkü ABD ve Çin örneklerinde 1990'ların sonu ve 2000'li yılların başlangıcına tekabül eden zamanda teknoloji felsefesi yapay zekâ felsefesi ve siborg felsefeleriyle birlikte olumlu çerçevelerde değerlendiriliyorken Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu bazı gelişmekte olan ekonomi toplumlarında ancak 2022 yılında ve 'paradigma değişimi' seviyesinde yapay zekâ felsefesinden söz edilebilmektedir. Örneğin Brezilya'da yayınlanan teknoloji felsefesi ve yapay zekâ felsefesi makalelerinin kapsamı ve içeriği Türkiye ve Türkçedekilerle benzeşmektedir. Buradaki örneklerde de yapay zekâ teknolojisinin teknoloji felsefesine ilişkin kavrayışlarda ve felsefenin genelinde bir paradigma değişimini gündeme getirdiği ifade edilmektedir (Dutra & Brennand, 2024). Gelişmekte olan kültürlerin ekonomik ve teknolojik ölçütler bakımından daha az değer üretmiş Kosta Rika ve Şili gibi örneklerinde yapay zekâ teknolojisi eğitim ve öğretim yaşamındaki etkileri bakımından incelenmeye başlanmışken dördüncü dünya veya az gelişmiş kategorisindeki Asya, Afrika ve Güney Amerika kültürlerinde yapay zekânın tanınması gecikecekmiş gibi görünmektedir (Jiménez, 2024).

Teknoloji felsefesi ve yapay zekâ kuşakları bakımından yukarıdaki şekilde sınıflandırılabilen dünya toplumlarının söylemsel konuşlanma ve konumlanmaları her birinde felsefenin bundan sonra edinebileceği işlevlerle ilgili bir fikir vermektedir. Bu vakıanın biraz daha yakından incelenmesinde yarar vardır. Bunun için önce, dört farklı türevi olan teknoloji felsefesinin ve söz konusu dört türevden yapay zekâ felsefesinin açınlanması gerekmektedir. Ardından, yapay zekâ karşısındaki konumlanmaların gösterilmesi ve nihayet teknoloji ve yapay zekâ felsefesi bakımından Türkiye'nin bilinç ve kalkınma kuşağına değinilmesi gerekmektedir.

Teknoloji Felsefeleri ve Yapay Zekâ Kavramı

Uluslararası literatürde teknoloji felsefesine ilişkin yapılmış en yeni, kapsamlı ve hacimli çalışma Shannon Vallor'un editörlüğünde yapılmış *Teknoloji Felsefesi (Philosophy of Technology)* adlı kitap çalışmasıdır. Bu kitapta teknoloji felsefesinin hem farklı teknoloji ve yapay zekâ kuşağında yaşayan toplumlar açısından bir değerlendirmesi yapılmış (Adam, 2022), hem 21. yüzyıldan önceki dönem "klasik" şeklinde adlandırılarak Kıta Avrupası'nın klasik teknoloji felsefesinden geçerlilik süresini dolduranlar açıklanmış (Mitcham, 2022) ve hem de teknoloji felsefesinin dört temel kategorisi incelenmiştir (Vallor, 2022). Buna göre temel bir insan, yaşam, toplum ve kültür sorunu olarak teknolojiyi inceleyen alt felsefi uzmanlaşma alanına teknoloji felsefesi adı verilebilir. Bu alan önce 1976 yılına ve sonra 2000'li yıllara gelinceye değin temelde bilimin uygulanması veya bilim felsefesiyle birlikte değerlendiriliyordu. Sözgelimi Karl Popper'ın ve başkalarının teknolojiyi yerleştirdikleri yer bilime göreli ve onun çevresinde konuşlanan bir çalışma alanıydı. Fakat Joseph Agassi ve Mario Bunge gibi Popper'ın öğrencileri ve takipçilerinin 1967, 1979 ve 1985 yıllarında yayınladıkları çalışmalar teknoloji felsefesine önemli katkılarda bulundu ve teknolojinin bilimin bir uygulanmasından ziyade artık yeni bir sorun ve bilgi çerçevesi olduğunu ortaya koydu. Teknoloji felsefesi, bilim felsefesinden ayrı ve hatta bilim felsefesini etkileyen kapsamlı bir üretim, deneyim, kültür ve değer çerçevesidir (Dusek, 2006). Dusek'in bu değerlendirmesi felsefe açısından bir dönüşümün meydana geldiğini göstermektedir.

Günümüzde teknoloji felsefesinin dört temel türevi veya alt kuramsal çerçevesi bulunmaktadır. Birincisi, Agassi ve Bunge ile temelleri atılan ve Dusek ile olgunlaşmaya ve felsefenin içerisinde müstakil ve kapsamlı bir uzmanlaşma alanı olmaya başlamış teknoloji felsefesinin içeriğinin belirlenmeye çalışıldığı tanımsal (mantıksal) teknoloji felsefesi veya giriş

analizleridir. İkincisi, makine-insan deneyiminin gerçek bir çerçevesi niteliğinde siborg veya posthumanın (yeni insanın/gelecek insanının) bilinci ve toplumsal düzeniyle meşgul olan transhümanizm ve posthümanizm felsefelerinden oluşmaktadır. Üçüncüsü, sanal veya dijital ortamlar niteliğinde sosyal medya ve metaverse (gerçek zamanlı sanal yaşam düzeneği) üzerine geliştirilen felsefelerdir. Dördüncüsü ise bütün diğerlerini günümüzde daha fazla etkileyen ve yönlendiren bir olgu niteliğinde yapay zekâ üzerine yapılan felsefelerdir. Dört türeve zaman içerisinde başka alt teknoloji felsefesi alanlarının eklenmesi mümkün görünmektedir. Söz konusu türevlerin her birini ayrı ayrı ve ayrıntılı şekilde tanıtmak, literatür ve kuramları incelemek bu makalenin sınırlarını aşabileceği için burada bunlara değinmekle yetinilecektir. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde geliştirilmiş ve ikinci çeyreğinde de bilgi, varlık, ahlak, siyaset ve estetik başta olmak üzere felsefenin bütün klasik ve modern sorunlarını yeniden ele almayı gerektirecek teknoloji felsefelerinin gitgide sistematik felsefe yapma süreçlerini baskılayabileceği tahmin edilebilir.

Teknoloji felsefesinin tanımı, çerçevesi ve içeriğiyle ilgilenen birinci türev alanı yukarıda tanıtılmıştır. Agassi ve Bunge'un bilim filozofu Popper'ın analizlerini değiştirerek yeni bir bağlam niteliğinde teknoloji kavramına yer verdikleri ve Dusek'in ve Vallor'ın teknoloji felsefesini artık yeni bir felsefe yapma tarzı olarak işlediklerine temas edilmişti. İkinci türev olan siborg felsefeleri veya posthuman felsefeleri insanın zihni, toplumsal ve doğal çevresine ilişkin yeni değerlendirmelerde bulunmaktadırlar. Siborg felsefelerinin ilki ve görece daha fazla tanınmış olup da Anglo-Amerikan bir felsefi arka plana sahip bulunan transhümanizmdir. Transhümanizm, Max More, Natasha Vita-More, Nick Bostrom ve Ray Kurzweil gibi isimlerin önde gelen kuramcılar arasında yer aldığı bir felsefi akımdır. Bu akım; biyoteknolojik, nanoteknolojik ve dijital teknolojik gelişmelerle birlikte, insan bedenine dair fiziksel engellilik, hastalık, yaşlanma, güzellik ve ölüm gibi sorunların ortadan kaldırılmasını ve bu yolla bilinçsel yetkinliğin artırılmasını savunur. Posthümanizm, Donna Jeanne Haraway, Nancy Katherine Hayles, Neil Badmington, Cary Wolfe, Pramod K. Nayar ve Rosi Braidotti gibi isimlerin önde gelen kuramcılar arasında yer aldığı bir felsefi akımdır. Bu akım, biyoteknolojik, nanoteknolojik ve dijital teknolojik gelişmeler doğrultusunda, insan bedenine ait biyolojik sınırlılıkların aşılması yoluyla; türcülüğe ve işbölümüne dayalı hiyerarşik toplumsal insan bilincinin geride bırakılmasını savunur. Transhümanizm ile posthümanizmin temel farklılığı, ilkinin toplumlar arasındaki eşitsizlik ve gelişme farklarını koruyup müreffeh toplumların bireylerine ait bir bilinç yetkinliğini hedeflemesidir. Posthümanizm ise, toplumlar arasındaki eşitsizlik ve gelişme farklarına karşı çıkarak, modernite ve çağdaş dönemdeki her türlü ikicilik ve ayrımcılığı reddeder ve bütün toplumların birlikte gelişebilen ortak küresel bir bilinç yetkinliğini hedefler. Transhümanizm Batı tarihini olumsal olarak; hümanizm –Batı insanının ayrıcalıklı olduğu bir insan-merkezcilik fikri- aydınlanma, endüstri devrimi ve doğal ayıklanmayı savunmaktadır. Posthümanizm Batı tarihini çok yönlü olarak; hümanizm, aydınlanma, endüstri devrimi ve doğal ayıklanmayı reddetmektedir. Her iki siborg veya makine destekli bedendeki insan felsefesinde gelecek insanı (posthuman) olumlanmakta ve bütün teknolojik gelişmeler verili alınmaktadır (Ferrando, 2019; Özdemir & Başaran, 2021).

Teknoloji felsefeleri içerisinde hem transhümanizm hem de posthümanizmin kayda değer bir felsefi ağırlığa sahip oldukları kabul edilebilir. İkinci türev olan siborg felsefeleri veya posthuman felsefeleri; bilim felsefesi, dil felsefesi, zihin felsefesi ve toplum ve siyaset felsefesi gibi 20. yüzyıl felsefelerindeki etkin insan felsefesi ve bilinç felsefesi arayışlarının yerini 21. yüzyılda dolduracak felsefelerdir (Clark, 2003; Selinger & Engström, 2014). Transhümanizm ve posthümanizmin teknoloji ile etkileşim halindeki bireyselleşmiş insan ve toplumların en kapsamlı bilinç değerlendirmelerini içerdikleri söylenebilir (Bostrom, 2014).

Transhümanizmin yapay zekâ teknolojisini de kullanan gelişmiş ekonomi ve refah toplumlarını esas aldığı ve posthümanizmin ise eşitliğe ve gelişmeye ihtiyacı olan az gelişmiş toplumları da göz ardı etmediği; bu kapsam farkının iki felsefi kuramın mevcut tarih yazımı, felsefe yapma tarzı ve hedeflere ilişkin farklarını meydana getirdiği teslim edilmelidir. Bu çerçevede iki siborg felsefesi de insanın bilincinin bedenindeki gelişme ve erişim olanaklarına bağımlı olduğunu ve bu nedenle teknoloji felsefesinin yeni bir insan felsefesi –posthuman felsefesi- anlamına geldiğini kabul etmektedirler. İnsanın biyolojik ve fiziksel erişiminin artırılması yoluyla bireysel bilincinin geliştirilmesini içeren transhümanizm ve insanın biyolojik ve fiziksel erişiminin artırılması yoluyla toplumsal bilincinin gelişmesini içeren posthümanizm temelde teknolojik gelişmelere dayanmaktadır. Her iki felsefi akım da teknolojiyi bilim, doğa ve kültürle eşanlamlı olarak alıp işletmektedir. Teknoloji felsefesinde insan ve toplum felsefeleri denildiğinde akla gelmesi gereken büyük ölçüde transhümanizm ve posthümanizm felsefeleridir. Çünkü yaşamın anlamı, motivasyon ve dinsel inanç gibi deneyim alanlarında önemli eksiklikleri bulunan her iki felsefe de teknoloji ile etkileşim halindeki insanda meydana gelebilecek psikolojik, antropolojik, sosyal, ekonomik, felsefi ve teolojik arayışlara kayda değer bir mesai ve vakit ayırmışlardır. Açıkça söylendiğinde teknolojinin insanın yeni doğal çerçevesi, bedeni ve kültürü olduğunu kabul ederek bilincin tekilci ve komüniteryan eğilimlerini ölçen her iki felsefi kuram enerji kaynakları, gıda gereksinimi ve su savaşları da dâhil geleceğin dünyasındaki bütün olası sorunlara değinmektedirler (Ferrando, 2019; Özdemir & Başaran, 2021; Tekin & Özdemir, 2021).

Teknoloji felsefelerinin üçüncü çerçevesi veya türevi sanal ve dijital ortamlar üzerine geliştirilmiş bilgi, varlık, ekonomi, ahlak, siyaset, din ve sanat felsefeleridir. Özellikle sosyal medya ve metaverse ile etkileşim halindeki insan ve toplumların mantıksal, kavramsal ve bilinçsel durumunun değerlendirildiği bu teknoloji felsefesi türevi; günümüzde ve gelecekte insan ve toplumların teknoloji yoluyla edindikleri ve edinecekleri ekosistem ve ekoloji vakıalarını tüketmektedirler. Sosyal medya veya sanal medya üzerine tüketim endüstrisi kavramı ve özellikle Jean Baudrillard’ın ortaya koyduğu eleştirel değerlendirmeler son derece önemlidir. İlk sanal ortam filozofunun Baudrillard olduğunu söylemek için birçok gerekçemiz mevcuttur. Bununla birlikte Heidegger ve Ellul’ün teknoloji felsefesinde artık geride kalan olumsuz yaklaşımlarının bir benzeri Baudrillard’ta vardır. Baudrillard tıpkı Heidegger ve Ellul gibi özcü ve karşıtlığa dayandırarak anlamlandırıcı bir yaklaşıma sahiptir. Bununla birlikte “Baudrillard’ın üzerine konuştuğu [mevcudiyet] kültürel sembollerin etkileşimi idi, ama bilgisayarın simülasyonunun [kendisi] değildi.” (Chalmers, 2022: 39) Günümüzde sosyal medya veya sanal ortam Baudrillard’ın isabetli eleştirilerine zemin hazırlayan deneyimsel gerekçeleri aşmış ve artık gerçek yaşamın tamamlayıcı ve olumlu bir parçası konumuna evrilmiştir. Örneğin haberler sosyal medya ve sanal ortamdan takip edilebilmekte ve henüz yalan gerçekten fazla bile olsa –“post-truth” (gerçeklik-sonrası) literatürü bu nedenle vücuda gelmiştir- eğitim, öğretim, sosyalleşme, bilinçlenme ve kültür büyük ölçüde bu mecradan edinilebilmektedir. Bu nedenle, alanı olumlu bir bakış açısıyla ele alan ilk filozof olan David John Chalmers ile onun felsefi takipçileri Claus Beisbart ve Melvin Chen’in; sanal ve dijital ortamlar felsefesinde ve bu ortamların en somut tezahürü olan metaverse felsefesinde temel felsefi aktörler oldukları söylenebilir (Beisbart, 2019; Chalmers, 2022; Chen 2023). Blok zinciri, Web 4.0 ve kripto para gerçekliğinin ekonomiyi baskılamaya ve yönlendirmeye başlaması ve sağlık, ekonomi, bankacılık, eğitim, din ve eğlencenin büyük ölçüde gerçek zamanlı sanal yaşam ortamı olarak metaverse’e taşınacak olması nedeniyle insanı ve toplumu ekosistem ve ekoloji kavramları ölçeğinde doğru anlayabilmek için dijital ortam felsefelerinin takip edilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir (Tekin & Özdemir, 2023). Metaverse ve dijital ortamlar felsefesinin önemli temsilcilerinden biri olan olan Chalmers’a göre sanal ve dijital

ortamların içerdiği gerçeklik insanın ve toplumun yeni gerçekliklerindendir ve felsefe insanı ve toplumu doğru anlayabilmek istiyorsa bu alanla ilgilenmek ve kendini bu alanla ilgilenecek şekilde güncellemek zorundadır (Chalmers, 2022).

Teknoloji felsefesinin dördüncü türevi veya günümüzde teknoloji felsefeleri içerisinde en gözde çerçeve yapay zekâ felsefesidir. Yapay zekâ; insan zekâsının yaptığı işlere karşılık gelen “öğrenme, anlama ve yeni koşulları ve durumları göz önünde bulundurarak bir kişinin çevresini etkilemek için bilgiyi kullanma gibi” işlerin bilgisayar yaratımlı bir makine tarafından yerine getirilmesi işlemi ve bu işi yerine getiren makinenin adıdır. “Genelde zekâ, hafızayı kullanma, hatırlama, deneyim, anlama, akıl yürütme, hayal etme, karar verme, fikir, olay gerçeklikleri, kabiliyetler, hesaplama, dil, sınıflama, genelleştirme, çeviri yapma, ilişki kurma ve sosyalleşme, sorunları çözme, kısaca planlama ve çözme; karmaşık fikirleri kavrama, hızlı öğrenme, engellerin üstesinden gelme ve kimi zaman çevreyi kimi zaman da kişinin kendisini değiştirerek çevreye adapte olması” (Kalia, 2022:10) işlemlerinin tamamını karşılamaktadır. Yapay zekâ denildiğinde ya dar kapsamda yardımcı hizmetlerin görülmesi seviyesinde –buna “yapay zayıf zekâ” veya “yapay dar zekâ” da denilebilir-, ya geniş kapsamda insanın yapabildiği bütün işlerin yapılabilmesi seviyesinde –buna “yapay güçlü zekâ” veya “yapay genel zekâ” da denilebilir- veya ileri kapsamda insanın yapamadığı işleri de yapabilme seviyesinde insan zekâsının yapabildiği ve yapamadığı işleri yapabilme gücü veya kabiliyeti –buna “yapay süper zekâ” da denilebilir- anlaşılabilmektedir (Kalia, 2022).

Yapay zekâ felsefesinin iki önde gelen filozofu Alan Mathison Turing ve Matt Carter olmakla birlikte alandaki yeni gelişmeler her iki filozofun değerlendirmelerini de geride bırakmıştır. Çünkü Turing’in çalışmaları çoğunlukla bir makinenin düşünüp düşünemeyeceğine ilişkin karşılaştırma, değerlendirme ve hesaplamalarla sınırlıydı. Matematikçi ve bilgisayar bilimci bir düşünür olan Turing kaleme aldığı ve 1950 yılında yayınlanmış bir makalesinde; bir makinenin düşünüp düşünemeyeceğinin mantıksal bir çerçevede ölçülüp temellendirilebilmesinin mümkün olup olmadığını onun iş performansının bir insanınkiyle karşılaştırılması üzerinden ve ikisini de izleyen bir gözlemcinin ikisinin öznel kimliklerinden habersiz bırakılmasıyla anlaşılabileceğini işledi. Buna göre eğer gözlemci çeşitli sorular yönelttiği ve kimliklerini bilmediği biri makine diğeri insandan aldığı cevapları değerlendirirken hangisinin insan hangisinin makine olduğunu seçemezse makine düşünebiliyor demektir (Mathison, 1950). “Turing testi” olarak adlandırılan ve bilinen bu test günümüzde yazılı cevap ürününün değerlendirilmesinde pek işlevsel değildir. Çünkü sözgelimi gelişmiş bir yapay zekâ olan Chatgpt’nin cevapları bir insanınkiyle karşılaştırıldığında herhangi bir hata yapmaksızın sürekli olarak insanı ayırt edebilmek genellikle kolay değildir. Birçok konuda Chatgpt mümkün olabilen en kısa sürede birçok insanın beraber ve ancak organize olabilmekle yapabilecekleri örneğin çeviri gibi işleri insani özellikleri koruyarak rahatlıkla yapabilmektedir. Chatgpt’nin verdiği cevapların içeriği ancak yine başka bir yapay zekâ kullanılarak değerlendirilebilmektedir. Sözgelimi günümüzde ABD’de bazı nitelikli ve gözde akademik dergiler araştırmacı yazarların makalelerini yayınlamadan önce bu yazıların ne kadarında yapay zekânın –örneğin Chatgpt’nin- emek sahibi olduğunu anlayabilmek için bu ayrımı yapabilecek başka yapay zekâdan yararlanmaktadırlar. Makinenin makine olduğunun anlaşılabilmesi için başka bir makineye ihtiyaç duyulması; Turing testinin artık geride kaldığını ve makinenin sınırlarını belirlemede kendisi daha önce bizzat ölçüt olan insanın düşünce açısından yetersizliğini veya başka bir işlev görmeye başladığını göstermektedir.

Turing bir matematikçi ve bilgisayar bilimci olması bakımından istisna tutulursa en azından 21. yüzyıl bağlamında, yapay zekâ felsefesi alanında sistemli ve bütünlüklü şekilde çalışan ilk

filozofun Matt Carter olduğu söylenebilir. Carter, 2007 yılında yayınladığı ve *Zihinler ve Bilgisayarlar: Yapay Zekâ Felsefesine Giriş* (*Minds and Computers: An Introduction to the Philosophy of Artificial Intelligence*) adıyla Türkçeye çevrilebilecek kitabını aşağıdaki cümlelerle başlayan bir pasajla sonlandırmaktadır:

“Artık kitabın sonuna gelmiş bulunuyoruz. Şimdi yapay zekânın olanaklı olup olmadığıyla ilgili ne türden belirlemelerde bulunabileceğimize dair düşünme vaktidir. Başlangıç seviyesinde bazı kurgusal argümanlar görmüş olmamıza rağmen henüz güçlü bir yapay zekânın imkânsız olduğuna bizi inandıracak herhangi bir şeye denk gelmedik. İlk değerlendirmede, sonraki felsefi soruşturmaların belirlemelerine bir ödün vererek; öyle görünüyor ki, bizim sahip olduğumuz zihinler anlamında bir zihne sahip bir bilgisayar tasarlamak pekâlâ mümkündür.” (Carter, 2007: 206)

Carter’ın 2007’deki değerlendirmesi Turing’in ve ona ait testin çerçevesini zorlayarak bir ileri aşamaya geçebilmekle birlikte sadece Chatgpt örnek deneyimi çerçevesinde bile bakıldığında eksik veya bir önceki aşamada kalmış görülebilir. Çünkü Carter’ın metninde yapay zekânın düşünebilmesinin olanaklılığı tartışılmaya hâlâ devam etmektedir. Bu filozof teknolojiyi bilimin uygulaması olarak görmeyi muhtemelen sürdürdüğü için herhangi bir yapay zekânın ancak önceden tasarlanmış olması ve bilimsel felsefe özelinde izah edilebilmesi durumunda düşünebilir olabileceğini kabul etmektedir. Oysa sözgelimi günümüzde mühendislerin yapay zekâyı matematiksel hesaplardan ibaret ve önceden koşullanmış ve sınırlandırılmış görmelerinin aksine makinenin öğrenmesi her bir deneyimle yeniden ve sürekli devam edebilmektedir (Tripathi, 2024). 2020’li yılların ortasından itibaren felsefede tartışılması ve çözümlenmesi gereken mesele artık makinenin düşünüp düşünemeyeceği değil, makinenin düşünmesiyle iş üreten ve istihdamın içeriğini kararlaştıran yeni dünyada insanların yeni düşünce ve iş rolleri olabilir.

Carter’dan sonra yakın zamanda yapay zekâ kavramı ile felsefe arasındaki ilişkilere dair literatürün genişlediğini saptamakta yarar vardır. Sözgelimi Vincent C. Müller’in editörlüğünde 2018 yılında yayınlanmış *Yapay Zekâ Teorisi ve Felsefesi* (*Philosophy and Theory of Artificial Intelligence*) adlı kitap çalışması, bilgisayar bilimci K. R. Chowdhary’nin 2020 yılında yayınlanmış kitabı *Yapay Zekânın Temelleri* (*Fundamentals of Artificial Intelligence*) ve Japon felsefeci Masahiro Morioka’nın 2023 yılında yayınlanan *Yapay Zekâ, Robotlar ve Felsefe* (*Artificial Intelligence, Robots, and Philosophy*) adlı editoryal kitabı bunlardan sadece üç tanesidir (Müller, 2018; Chowdhary, 2020; Morioka, 2023). Yapay zekâ felsefesi teknoloji felsefesinin dördüncü türevi veya teknoloji felsefelerinin en yeni bağlamı olarak günümüzde oldukça popüler ve gözdedir. Bu gelişmenin önemli bir nedeni artık bilimden ayrı ve bilimi yönlendiren ve onun çerçevesini belirleyen yaşamsal bir etken ve içerik niteliğinde teknolojinin neredeyse bütün dallarının yapay zekâ ile bir şekilde ilişkili olarak tasarlanmaya başlamasıdır.

Yapay Zekâya Dair Felsefi Konumlanmalar

Günümüzde yapay zekâ kavramı neredeyse bütün dünya toplumlarının gündemindedir. Bununla birlikte gündemde olan söz konusu kavrama bütün dünya toplumlarının aynı bilinç zamanında katıldıklarını ve yapay zekâyı telaffuz etmek kastı bakımından ortak olduklarını söylemek kolay değildir. Özellikle felsefi konumlanma ve söylem üretmek çerçevesinde yaklaşıldığında; her bir toplumun kendi iç felsefi bünyesinde yapay zekâya ilişkin olarak sürdürülen tartışmaların toplumların bilinç zamanları bakımından kayda değer bir fikir verdiği saptanabilir. Farklı toplumların dillerinde yapay zekâ felsefesine ilişkin yazılmış ve yayınlanmış metinler ele alınan konular ve yer verilen tartışmalar bakımından birbirleriyle

mukayeseli olarak okunduklarında ve tartışmalar birbirlerine göre tarihlendiğinde birçok toplumun yapay zekâ kuşağı çerçevesinde ortak bilinç zamanı bakımından gecikmiş veya gecikmekte olduğu anlaşılabilmektedir. Burada ortak bilinç zamanını belirleyen görecelilik ekonomi ile teknoloji arasındaki ilişkiden doğan merkezi toplum gerçeği tarafından belirlenmektedir. Yapay zekâ araştırmaları söz konusu olduğunda deneyimsel yönelim eğilimi ortak bilinç zamanını belirlemektedir (Achterhuis, 2001).

Makinelerin düşünebilme yetisine sahip olup olmadığı ya da olamayacağı yönündeki tartışma, İngilizce literatürde ilk kez 1950 yılında, insan ile makinenin ürün performanslarının karşılaştırılması ve insan ürünlerinin makine ürünlerinden ayırt edilememesi bağlamında ele alınmıştır. Bu tartışmaya katılan Joseph Weizenbaum'un 1966 yılında yaptığı Eliza adlı bir makine bir yargıcı kandırmayı başarmıştır (Boden, 2018). Ayrıca dünya satranç oyunu şampiyonu Garry Kasparov'un makinelerle 1985 yılından itibaren başlayan başarılı müsabakaları 1997 yılında noktalanmış ve IBM'in Deep Blue adlı bilgisayarı Kasparov'u yenmiştir. 1966 ve 1997 yıllarından verilmiş bu iki örnek olay, işlemci ve başka donanım özellikleri bakımından geçmiş yıllara kıyasla oldukça gelişip değişmiş bilgisayarların ve cep telefonlarının bulunduğu bir dönemde -2010 ve 2020'li yıllarda- hâlâ makinelerin insanlar gibi düşünüp düşünemeyeceğini ve onların verecekleri tepkilerde duygunun eksik kalıp kalamayacağını sorgulayan ve tartışan metinlerin biraz gecikmiş olduklarına dair bir değerlendirme ölçütü olarak kullanılabilir. Çünkü makinelerin insanlar gibi düşünüp düşünemeyeceklerine ve onlarda insanlardaki gibi duyguların bulunup bulunamayacağına ilişkin soruların ortak hedefleri makineler ile insanların yarışdırılması ve böylece yeni bir işbölümü ve dayanışma şekli için ileri bir topluma dair tahminler geliştirmektir. Bazı toplumlar bu hedeflerine ulaşmışlar ve artık bilim ile teknolojinin insan, yaşam ve dünyadaki etkisini bilimin etkilerinin önüne alıp, insanın bundan sonra bütün faaliyetlerine ancak yapay zekâ teknolojisi ile devam edebileceğini söylemişler ise, söz konusu toplumlar için makinenin düşünmesine dair bir tartışmanın geride kalmış olduğunu kabul etmek gerekir. Böyle bir tartışmayı daha yeni başlatıp sürdüren toplumların ise onların geçmiş zamanını yaşıyor olduklarını teslim etmek gerekmektedir. Henüz "habitus" (bireyin çeşitli etkileşimler yoluyla algıladığı ve içinde yaşayarak katıldığı toplumsal çerçeve) kavramını kararlaştırmakla yeniden meşgul olan toplumlar ile "teknolojik habitus"ta yaşamaya başlamış toplumların yapay zekâ felsefesine ilişkin bilinç zamanları aynı olamaz. Bu çerçevede Martin Heidegger, Jean Paul Sartre ve Jacques Ellul gibi birçok Kıta Avrupa felsefesi düşünürünün kendi zamanlarında teknoloji felsefesine dair eleştirel katkıları anılmaya değer olmakla birlikte hâlâ onların düşüncelerindeki insan ve teknoloji özcü ikilemini sürdürmeyi gaye edinmiş argümanlarda ısrar etmek deneyci yaklaşıma ve gerçek dünyanın bugünkü zamanına uygun değildir. Ayrıca bu özcü zıtlık ısrarı Alberto Romele'nin deyişiyle "[deneyimin öncesinden] nedensel belirlenimci ve karamsar" (Romele, 2024: 88) bir seçeneği gündemimizde sürekli tutarak yenilikçi ve iyimser alternatifini görmemize engel olabilir. Burada teknolojinin ekonomi, yaşam ve bilimi belirliyor olmasının teslim edilmesi ve bu deneyimin bütün insanlar için yanlış olduğunda hâlâ ısrar edilmemesi sağduyunun lehinedir. Çünkü deneyime -"emprical turn": deneyimsel yönelime- dönmeksizin ortak akıl yürütmenin hangi zamanında yaşanıldığı anlaşılamaz (Romele, 2024).

Felsefi konumlanmalar bakımından öncelikle gelişmiş toplumlar açısından biri varlık-odaklı, muhafazakâr ve insancıl, diğeri süreç-odaklı, gerçekçi, yenilikçi ve yaratıcı iki yapay zekâ yaklaşımının bulunduğu; gelişmekte olan toplumlar açısından da aynı ayrımın sürdürülebilecek nitelikte tekrar edildiği saptanabilir. Bu çalışmanın başında ifade edildiği üzere ABD, Çin, İngiltere ve birkaç Asya ülkesi toplumlarında üretilen felsefi yapay zekâ söylemleri ile

kıyaslandıklarında Kıta Avrupası toplumları ve gelişmekte olan toplumlarda üretilen yapay zekâ felsefesi söylemlerinin büyük ölçüde muhafazakâr ve insancıl (hümanist) nitelikte bir tavır ve yönelime sahip oldukları söylenebilir (Mitcham vd., 2018). Kıta Avrupası felsefesi bakımından sözgelimi Hollandalı veribilimi ve yapay zekâ felsefesi düşünürü Vincent Blok, yapay zekâ felsefesi alanında uzman Luca M. Possati ve yapay zekâ konusundaki çalışmalarıyla tanınmış teknoloji yazarı Claude Kramer teknoloji ve özellikle yapay zekâyâ ilişkin yaklaşımlarında yapay zekâ ile etkileşime geçen insanlığın oluşturduğu ve oluşturabileceği kültürün öncesindeki insanlık ve kültürü korumaya çalışan ve hatta bunun için yapay zekânın kontrol altına alınması gerektiğini içeren görüşler geliştirmektedirler (Blok, 2017; Kramer, 2023; Possati, 2023a; 2023b). Blok'un çalışması esas itibarıyla Ernst Jünger ve onun dayandığı Heidegger felsefesinin insanın yeni durumu ile teknoloji arasında kurdukları özcü ilişkiyi göstermeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte Blok'un her iki filozofun argümanlarına dair anlattıkları aslında neredeyse günümüze değin Kıta Avrupası'nda üretilmiş felsefelerin genel konumlanmalarını yansıtmaktadır. Jünger insanlığın işlevsellik ve verimlilik ölçütleri üzerinden kavranmasına karşı çıkarak muhafazakâr felsefi bir yaklaşım sergilemektedir. Ona göre Birinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte aydınlanmanın yıkılması ve bireyselleşmenin gelişmeye başlaması görüldüğünün aksine iyi bir gelişme değildir. Bireyselleşme kendini teknoloji ile dışsallaştırmakta ve insanlığın ortak kazanımlarına ve üstün değerlerine –sözgelimi “makuliyet (rasyonalite), eşitlik ve özgürlük”e (Blok, 2017: 1) zarar vermektedir.

Blok'un Jünger ve Heidegger'in analizlerinin sosyal karşılığını dile getirdiği şimdiki zamana ait yeniden yorumlanmış cümleler yapay zekâ teknolojisi ile insancılığı birbirinin zıddı iki öz niteliğinde almaktadır. Söz konusu iki özün esas itibarıyla birbirinden farklı iki toplumsal deneyim olarak Kıta Avrupası ve Anglosakson dünyaya denk geldiği düşünülebilir. Çünkü her iki dünya savaşında da böyle bir karşıtlık Almanya üzerinden söz konusu olmuştu. Ayrıca Jünger'in atıfta bulunduğu aydınlanma değerlerinin yetersiz olabileceğine yönelik eleştiriler ve bireyselleşmeye yönelik arayışlar aynı dönemde gündeme gelmiş ve bu arada dünyanın ekonomik, askeri ve siyasal merkezi ABD'ye doğru kaymış ve Kıta Avrupası'nın kendini toparlayabilmesi için Avrupa Birliği oluşturulmuştu. Blok'un Jünger ve Heidegger'in düşüncelerine ilişkin aktarım ve yorumları göz önünde bulundurulduğunda; bu gelişmeler birbirine zıt iki varlıksal öz niteliğinde kavranmış aydınlanma insanı ile teknolojiyle yaşayan bireyselleşmiş insanın statik değil dinamik olduklarını ve aslında bugünkü toplumlara karşılık geldiklerini göstermektedir. Bu durumda muhafaza edilmek istenen insanlık düşüncesi dünyanın birbirinden farklı bölgelerinde yaşayan bütün insanları değil özellikle Kıta Avrupası'ndaki insanları veya Kıta Avrupası değerlerini sürdüren bütün insanları kastetmiş olmaktadır. Bu bağlamda Kramer ve Possati de Blok'un yer verip yeniden yorumladığı çerçeveye katılmaktadırlar. Kramer, “aşına olduğumuz insanlığın sonunun geldiğini” (Kramer, 2023: 3) yapay zekânın insanlığın kendine has ve eşsiz bütün olumlu özelliklerinin sonunu getireceğini dile getirirken tam da bunu ifade etmektedir. Romele'nin “deneyimsel yönelim” (“emprical turn”) çerçevesine göndermede bulunarak önerdiği iyimser ve yenilikçi bakış açısıyla değerlendirildiğinde, Kramer'in yapay zekâ ile insanlığın sonu arasında kurduğu özcü ve statik ilişki kavrayışı coğrafi, ekonomik ve kültürel bir kasıt niteliğinde yorumlanabilir. Nitekim bu yoruma uygun yeni ve karşılaştırmalı bir coğrafi, ekonomik ve kültürel okuma girişiminde bulunan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu örnek çalışmalarda Amerika ve Çin merkezli bakış açılarıyla Avrupa-merkezci bakış açıları karşılaştırılmaktadır (Christensen vd., 2012; Romele, 2024). Possati, Kramer'in insanlığın sonunun gelebileceğine dair uyarısına katılmakta ve onun da dile getirdiği gibi yapay zekânın kontrol altına alınması gerektiğini; yani dolaylı olarak yapay zekâ teknolojisini var eden ve geliştiren çalışmaların gözetim altında tutulup yönetilmesini önermektedir (Kramer, 2023; Possati, 2023a; 2023b).

Batı Avrupa'daki düşünür ve araştırmacıların yapay zekâ teknolojisi ve felsefesine ilişkin yaklaşımlarının tek bir tip olduğu söylenemez. Bununla birlikte şimdiye değin daha fazla görünür olduğu şekliyle Kıta Avrupası'nın özcü, karamsar, muhafazakâr, insancıl, endişeli ve hatta yapay zekâyâ karşı bir tutuma sahip olduğu söylenebilir. Türkiye'nin ve Doğu ve Güney Asya toplumları dışındaki başka gelişmekte olan dünya toplumlarının büyük ölçüde Batı Avrupa modernliğinden etkilenmiş olmaları nedeniyle hem dinsel inançlarını sürdüren kesimler arasında hem de dinsel inançlar konusunda daha serbest bir fikre sahip olan toplumsal eğilimler arasında Batı Avrupa'nın bu felsefi konumlanmasının etkili olabileceğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Nitekim Türkçede yapay zekâ felsefesi çerçevesinde kaleme alınan bazı metinlerde felsefi bir paradigma değişikliğinin gerekliliğine yapılan vurgular bu vakıanın bir kanıtı olarak anılabilirler (Yeşilkaya, 2022). Kıta Avrupası felsefesinin yapay zekâ teknolojisine dair konumlanmasının tam karşısında serbestiyetçi, iyimser ve gerçekçi bir konumlanma niteliğinde “deneyimsel yönelim” kavramını sahiplenen Anglosakson felsefelerden ve özellikle Amerikan teknoloji felsefesinden söz etmek gerekmektedir ki yukarıda bu biraz yapılmıştır. Bu yönelimin en önemli özelliği kavramların içeriğine statik yaklaşmaması, teknolojinin yenedünyada bilimin yerini aldığını ve artık onun uygulaması olarak değil yaşamı yönlendiren temel bir etken niteliğinde görülmesi gerektiğini kabul etmesidir (Achterhuis, 2001). Dusek, Carter, Chalmers ve nihayet Kıta Avrupası felsefesinden Romele'nin sahiplendikleri bakış açısı budur. Bu bakış açısı gerçekçi ve yapay zekâyâ emek verip onu geliştiren toplumsal çevrelerin ürünü olduğu için ortak bilinç zamanının kronolojisi bu bakış açısına göre ayarlanmak durumundadır. Çünkü teknoloji felsefesinde deneyimsel yönelim bakış açısı insanların ve toplumların gereksinim ve eğilimlerini merkeze alarak üretim faaliyetinde bulunmaktadır. Kıta Avrupası'na ait bakış açısı ise söz konusu gereksinim ve eğilimler yerine kendi gereksinim ve eğilimlerini merkeze almakta ve bunları bütün insanlıkla özdeşleştirmektedir (Kroes & Meijers, 2001). Burada Michel Foucault'nun Immanuel Kant'a aydınlanma olgusunu bütün dünya toplumları açısından gerekçesiz evrenselleştirdiği için yönelttiği eleştirinin bir benzeri Kıta Avrupası felsefesinin teknolojik bakış açısına yöneltilebilir (Harpham, 1994). Çünkü yapay zekâ teknolojisine ilişkin analizlerinde kendi deneyimleri ve durumları hakkında konuştukları halde bütün insanlık adına konuşuyormuş gibi davranmaktadırlar ve *insanı* teknolojinin ve yapay zekânın olumsuz anlamda karşısına yerleştirebilmektedirler.

Dünyada yapay zekâyâ dair felsefi konumlanmaları açısından toplumların durumları olabildiğince gerçekçi seviyede sınıflandığında; ABD ve İngiltere'nin deneyimci yönelime göre davrandıkları, Çin ve bazı Asya ülkelerinin kendilerine özgü ve ilerici bir yapay zekâ felsefesi yönelimine sahip oldukları, Kıta Avrupası ülkelerinin önde gelenlerinin muhafazakâr, karamsar, endişeli ve eleştirel bir tutumu benimsedikleri ve gelişmekte olan dünya toplumlarının Kıta Avrupası felsefesinin yönelimini büyük ölçüde takip etmekle birlikte mevcut çeşitliliğe göre kendi özel koşullarında birer tercihte bulundukları söylenebilir. Her bir ülkenin ve toplumun kendi bünyesinde dünyanın genelindeki mevcut çeşitlilik bir şekilde temsil edilebilmektedir, ama bu durum ülke ve toplumların eğilimlerini pek değiştirmemektedir. Her toplum kendi teknoloji felsefesi eğilimine göre yapay zekâ kronolojisinde bir kuşak bilinci edinmektedir.

Teknoloji ve Yapay Zekâ Felsefesi Bakımından Türkiye

Türkiye'nin modern ve çağdaş zamanlarda birçok açıdan bir denge yönelimiyle hareket ettiği ve teknolojiye ve ekonomide optimizasyon denilen olguyu hedeflediği söylenebilir. Hem Avrupa kıtasının hem de Asya kıtasının ortak bir coğrafyası olan iki ülkeden biri olan Türkiye –diğeri Rusya'dır-, 21. yüzyılın ikinci çeyreğine girilirken ABD ile Çin arasında yaşanan

teknoloji temelli ticaret soğuk savaşında Batı Avrupa'nın birçok eğilimi gibi teknoloji felsefesi eğiliminden de etkilenmektedir. Avro-Amerikan felsefeleri gibi zaman zaman Avrupa-merkezci teknoloji felsefesi yorumlarından da etkilenen ülkemiz kendi ekonomik ve siyasi gelişme ve kalkınma planlarında ABD, İngiltere ve Çin gibi oldukça gerçekçi ve ilerici bir vizyona sahip bulunmaktadır. Türkiye'nin 2024-2028 yılları arasındaki gelişme ve kalkınma programını kapsayan On İkinci Kalkınma Planı'nın içeriğine bakıldığında; "yapay zekâ" kavramının söz konusu Plan'da tam 53 kez geçtiği, esas itibariyle ülkemizin "dijital dönüşüm" ve "yapay zekâ teknolojileri"ni kayda değer şekilde gündemine aldığı teslim edilmelidir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). Bununla birlikte teknoloji felsefeleri ve yapay zekâ değerlendirmeleri söz konusu olduğunda hâlâ Heidegger, Sartre ve Ellul felsefelerini takip eden; Kramer ve Possati gibi makine ile insanı birbirine karşıt ve özçüleştirilmiş içeriklerde okuyan Avrupa-merkezci muhafazakârlığın bazı felsefi yorumlarda sürdürüldüğü söylenebilir (Bal, 2012; Gündüz, 2005; Yılmaz, 2023).

Romele, 2024 yılında yayınlanmış metninde bizim burada yaptığımıza benzer şekilde "dijital habitus" (dijital nesnellik/yaşam alanı/çevre/toplum) kavramından hareketle teknoloji felsefesi ve yapay zekâyâ dair Anglosakson merkezli "deneyimsel yönelim" ("emprical turn") eğilimini ve Avrupa-merkezci insancılık ve muhafazakârlık eğilimini karşılaştırmalı değerlendirmektedir. Bu değerlendirmede o, hümanizm ve romantizm içeren anti-teknolojik Avrupa-merkezci konumlanmanın artık geride kalması gerektiğini ve hatta günlük yaşamda geride de kaldığını belirtmektedir. Yapay zekâ teknolojisine karşı karamsar ve muhalif davranan Avrupa-merkezci eğilim alternatif görüş olan ve gerçek yaşamı imleyen deneyimsel yönelimi reddetmemelidir. Bu kapsamlı Heidegger, Herbert Marcuse, Sartre ve Ellul eleştirisinde Romele, Avro-Amerikan ve Avrupa-merkezci teknoloji felsefesi ve yapay zekâ görüşünün artık değişeceğini bir Avrupalı filozof olarak göstermektedir (Romele, 2024). Bununla birlikte aynı filozof, deneyimsel yönelim görüşünü benimsemekle birlikte söz konusu görüşün "insan bilimleri-odaklı" ("humanities-oriented") ve "mühendislik odaklı" ("engineering-oriented") olmak üzere iki damarı içinde barındırdığını; kendisinin Kıta Avrupası geleneğine yaslanan fenomenolojik ve hermeneutik felsefelere vukûfiyeti ve aşinalığı nedeniyle ve aynı geleneğin teknolojiyi aşabilen bir bakış açısını temin edebilecek olması nedeniyle "insan bilimleri-odaklı tavrı esas aldığını" (Romele, 2024: 36) eklemektedir. Romele'nin eklediği bu ayrıntı, Avro-Amerikan ve Avrupa-merkezci teknoloji felsefesi ve yapay zekâ görüşlerinin sosyal bilimler ve mühendislik bilimleri ayrımını devam ettireceğini haber vermektedir.

Bizim değerlendirmemize göre Türkiye'deki ana akım teknoloji felsefesi ve yapay zekâ görüşü de ilk etapta Amele'nin yönelimini örnek alabilir gibi görünmektedir. Çünkü Türkiye'nin modernleşme serüveni geçmişte gelişmiş bir Ortaçağ ve Yeniçağın bulunması nedeniyle Fransa ile benzeştiği için aydınlanma geleneğini 19. yüzyılın başından 10 Aralık 1948 tarihine değin örnek alıp izlemiştir. Bu vakıa ülkemizin modernleşme sürecinde Batı Avrupa tarzını benimsediğini, ama İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Birleşmiş Milletler'deki kabulüyle birlikte bireyselleşmeci modernleşme yönünde Anglosakson tarz lehinde bir tercihte bulunduğunu göstermektedir (Özdemir, 2024). 2016 yılından itibaren söz konusu olan dijital modernleşme veya Romele'nin deyişiyle "dijital habitus", bireyselleşmenin eleştirileni olmayı sürdüren Avrupa-merkezciğin yanı sıra mühendislik-merkezli Asya kalkınması ile insan bilimleri-merkezli Anglosakson kalkınmayı birer alternatif niteliğinde sunmaktadır. Anglosakson kalkınmanın da gitgide mühendislik-merkezli bir eğilime doğru yol alıyor olması, Türkiye açısından insan tartışmasından ziyade teknoloji ve yapay zekâ tartışmasının önemli olmaya başlayacağını göstermektedir. Çünkü insan bilimleri tıpkı 19. yüzyılda ve 20. yüzyılda

olduğu gibi ortak yaşam, ekonomi, sağduyu ve kalkınmanın merkezinde yer alan kavramlara göre kendilerini güncelleyeceklerdir. Daha önce en merkezi etki kavramı bilim iken 21. yüzyılın ikinci çeyreğinde artık bu kavram teknolojidir (Özdemir, 2025). Dolayısıyla Türkiye’de teknoloji felsefesi ve yapay zekâ eğilimi açısından daha isabetli olan görüş deneyimsel yönelim içerisindeki mühendislik-odaklı yorum olabilir. Bununla birlikte insan bilimleri-odaklı veya daha öz bir kavrayışla insan-odaklı bakış açısının olanakları da göz ardı edilemez.

Etik Kurul İzin Bilgisi

Etik Kurul Kararından muaftır.

SONUÇ

Bu çalışmada teknoloji felsefesi ve yapay zekâ kuşakları bakımından dünya toplumları kendi felsefi söylem eğilimleri ve yönelimlerine göre yeniden bir karşılaştırma ve değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır. Dünya toplumlarının neredeyse tamamı –ABD’den İngiltere, Almanya, Fransa, Rusya, Çin, Japonya, Güney Kore, Brezilya, Türkiye’ye ve Polonya’dan Kosta Rika, Kolombiya, Romanya, Tayland ve Kamerun’a varıncaya değin- teknoloji felsefelerini ve özellikle yapay zekâyı telaffuz etmektedirler. Bununla birlikte bütün toplumların teknoloji felsefeleri ve yapay zekâdan söz etmek bakımından aynı bilinç zamanında yaşadıkları söylenemez. Çünkü bu toplumlardan bir kısmı teknoloji ve yapay zekâyı hâlâ bilimin uygulaması ve insan-merkezci yaşam alanlarını tehdit eden bir araç niteliğinde işlemektedirler. Diğer bir kısım ise teknoloji ve yapay zekâyı toplumu, ekonomiyi ve bilimi belirleyen temel bir etken ve insanlığın gelişmesini sağlayacak en önemli imkân niteliğinde işlemektedirler. Bu çerçevede deneyimsel yönelimin Anglosakson teknoloji felsefesi ve yapay zekâ görüşü olarak, hümanist ve muhafazakâr yönelimin de Avrupa-merkezci teknoloji felsefesi ve yapay zekâ görüşü olarak temayüz ettiği saptanabilir.

ABD, İngiltere, Çin, Rusya, Japonya ve Güney Kore gibi bilgi teknolojileri ve yapay zekâ teknolojisi üretimi konusunda yol almış ülkeler deneyimsel yönelimi benimsemektedirler. Çünkü söz konusu ülkeler teknoloji felsefeleri ve yapay zekâ söylemlerinde kendi emeklerine sahip çıkmak istemektedirler. Batı Avrupa ülkeleri bilgi teknolojileri ve yapay zekâ teknolojisi üretimi konusunda geciktikleri için kendi insanlarını ve insan görüşlerini korumak amacını gütmek üzere muhafazakâr, varlık-odaklı, karamsar ve hümanist bir konumlanmayı tercih etmektedirler. Gelişmekte olan Orta Avrupa, Doğu Avrupa, Afrika, Orta Amerika, Güney Amerika, Yakın Asya, Ortadoğu ve Uzak Asya ülkeleri genellikle Batı Avrupa’nın konumlanmasından etkilenmekte, ama bilgi teknolojileri ve yapay zekâ teknolojisi konusunda istekli bir vizyona ve yönelime sahiptirler. Türkiye kendi 2024-2028 kalkınma planında yapay zekâ kavramına 53 kez yer vererek bu konuda siyasal, ekonomik ve toplumsal seviyelerde olumlu bir yönelime sahip olduğunu göstermektedir.

İlk kez 1950 yılında İngiltere’de Turing Testi ile başlamış olan yapay zekâ felsefesi bilinç kuşakları 1966’da Joseph Weizenbaum ve 1985’te Joseph Agassi ile ikinci bir kuşağa evrilmiş, 2006’da Val Dusek ve 2007’de Matt Carter ile yeni bir kuşak söz konusu olmuş ve nihayet 2020’li yıllarda David J. Chalmers, Claus Beisbart, Melvin Chen ve Alberto Romele gibi birçok düşünürle yeni bir kuşağa geçilmiştir. Birinci kuşak makinenin insan gibi düşünüp düşünemeyeceğini tartışmakta, ikinci kuşak teknolojinin bilimin yerini aldığını ve makinenin insanı yenebileceğini kabul etmekte, üçüncü kuşak makinenin insan gibi düşünmesinin içeriğini ve kategorilendirilmesini sorunlaştırmakta ve dördüncü kuşak makinenin veya yapay zekânın insandan daha ileri iş performansı ve ürün ortaya koyabilmesini doğru yönetebilecek

çerçeveleri tasarlamaktadır. Her ülkenin teknoloji felsefeleri ve yapay zekâ bilinç kuşağını deneyimsel yönelim eğiliminin kronolojisi merkeze alınarak oluşturulmuş bu kronolojiye göre anlamlandırmak isabetli olabilir. Buna göre ABD, İngiltere, Çin ve Rusya gibi ülkeler dördüncü teknoloji felsefesi ve yapay zekâ kuşağında yer alırken Almanya ve Fransa gibi ülkeler üçüncü kuşakta yer almaktadırlar. Gelişmekte olan toplumların geneli dördüncü kuşak ile birinci kuşak arasında salınmaktadırlar. Türkiye vizyonu ve yönelimi itibariyle dördüncü kuşağı hedeflemekte, ama görünür olan ana akım felsefi söylemleri itibariyle birinci kuşak ile üçüncü kuşak arasında yer almaktadır. Ülkemizin teknoloji felsefeleri ve yapay zekâ görüşü bakımından deneyimsel yönelim görüşündeki mühendislik-merkezli eğilimi tercih ederek dördüncü kuşağa hazırlanması makul ve sürdürülebilir görünmektedir. Çünkü Türkiye geliştirmekte ve ilerlemekte olan bir ülke olarak değiştirmek istedikleri aynı kalmasını istediklerinden daha fazla olan bir ülkedir. Bu nedenle çağdaş ve muasır medeniyet seviyesi onun hedefleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Bu çerçevede modernleşme döneminde – aydınlanma ve bireyselleşme modernliklerine katılım deneyimlerinde- teşekkül etmiş geleneklere birer varlık olarak bakmamak ve hatta modern öncesi geleneklerin de ilkesel anlamda bir etkiye bulunmak dışında bir varlık olarak alınmaması gereği; Avrupa-merkezci varlık-odaklı hümanizmin her ikisinden de deneyim ve hedef itibariyle farklı olduğu teslim edilebilmelidir.

KAYNAKÇA

- Achterhuis, H. (2001). *American philosophy of technology: The empirical turn*. (Çev. Robert P. Crease). Indiana University Press.
- Adam, A. (2022). Postcolonialism and technologies of identification. In S. Vallor (Ed.) *The oxford handbook of philosophy of technology*. (s. 211-230). Oxford University Press.
- Agassi, J. (2005). *Technology: philosophy and social aspects*. D. Reidel. 2. Baskı.
- Bal, M. (2012). Heidegger düşüncesinde teknoloji hapishanesi ve şiirsel konaklama. *Bibliotech*, 11, 47-66, http://www.metinbal.net/metin_yayinlar/Heidegger.teknoloji.sanat.felsefe.metin.bal.pdf
- Beisbart, C. (2019). Virtual realism: really realism or only virtually so? *A comment on d. J. chalmers's petrus hispanus lectures*. Sciendo, 1-35, <https://doi.org/10.2478/disp-2019-0008>
- Blok, V. (2017). *Ernst jünger's philosophy of technology: Heidegger and the poetics of the anthropocene*. Routledge.
- Boden, M. A. (2018). *Artificial intelligence a very short introduction*. Oxford University Press.
- Bostrom, N. (2014). In defense of posthuman dignity. In R. Scharff & V. Dusek (Eds.), *Philosophy of technology the technological condition: An anthology second edition*. (s. 495-501). John Wiley & Sons.
- Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Polity Press.
- Carter, M. (2007). *Minds and computers: An introduction to the philosophy of artificial intelligence*. Edinburgh University Press.
- Chalmers, D. J. (2022). *Reality+: virtual worlds and the problems of philosophy*. W. W. Norton and Company
- Chen, M. (2023). The philosophy of the metaverse. *Ethics and Information Technology*. Springer, 25(41), 1-13, <https://link.springer.com/article/10.1007/s10676-023-09714-w>.
- Chowdhary, K. R. (2020). *Fundamentals of artificial intelligence*. Springer.
- Christensen, S. H. Vd. (Ed.). (2012). *Engineering, Development and philosophy: American, chinese and european perspectives*. Springer.
- Clark, A. (2003). *Natural-born cyborgs: Minds, technologies, and the future of human intelligence*. Oxford University Press.

- Coeckelbergh, M. (2023). Technology as process. *Thinking through Science and Technology Philosophy, Religion, and Politics in an Engineered World*. (Ed.: Glen Miller, Helena Mateus Jerónimo, Qin Zhu). Rowman & Littlefield.
- Dusek, V. (2006). *Philosophy of technology: An introduction*. Blackwell Publishing.
- Dutra, D. J. V. & Brennand, E. G. (2024). Intelligence and philosophy: between new and old artificial crossroads. *Filosofia Unisinos: Unisinos Journal of Philosophy*. 25(1), 1-15, <https://www.scielo.br/j/fun/a/ytgsjNqHfWKcXXmWWhMrf4D/>
- Ferrando, F. (2019). *Philosophical posthumanism*. Bloomsbury Publishing UK.
- Gündüz, O. (2005). Bilim, teknoloji ve sanat üzerine: Martin Heidegger düşüncesinde bir yolculuk. *Kaygı:Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 0(4), 104-110, <https://acikerisim.uludag.edu.tr/server/api/core/bitstreams/a8202167-c0de-4772-866b-308558de3c68/content>.
- Harpham, G. G. (1994). So... what is enlightenment? An inquisition into modernity. *Critical Inquiry*, 20(3), 524-556, <https://www.jstor.org/stable/pdf/1343868.pdf>
- Hobson, J. M. (2011). Discovering the oriental west. In S. Harding (Ed.), *The postcolonial science and technology Studies Reader*. (s. 39-60). Duke University Press.
- Imamichi, T. vd. (Ed.). (1998). *The humanization of technology and chinese culture*. Council for Research in Values and Philosophy.
- Jiménez, W. C. (2024). Assessing artificial intelligence and professors' calibration in English as a foreign language writing courses at a Costa Rica public university. *Revista Actualidades Investigativas en Educación*, 24(1), 1-25. <https://doi.org/10.15517/aie.v24i1.55612>
- Kalia, P. (2022). Artificial intelligence in e-commerce: A process commerce analyzis. In Cherry, B. & Pardeep K.S. (Eds.), *Artificial intelligence: fundamentals and applications*. (s. 9-20). CRC Press, Taylor and Francis Group.
- Kramer, C. (2023). *Artificial intelligence and the end of humanity*. MB Coultura.
- Kroes, P. A., Meijers, A. W. M. (2001). *The empirical turn in the philosophy of technology*. Emerald Group Publishing.
- Mathison, A. M. (1950). Computing machinery and intelligence. *Mind*, 49, 433-460.
- Mitcham, C. (2022). What is living and what is dead in classic european philosophy of technology? In S. Vallor (Ed.), *The oxford handbook of philosophy of technology*. (s. 19-34.). Oxford University Press,
- Mitcham, C., Li, B., Nie, R., & Zheng, Y. (Eds.). (2018). *Philosophy of Engineering, east and west*. Springer.
- More, M. (2013). The philosophy of transhumanism. In M. Max & Natasha V. (Eds.), *Classical and contemporary essays on the science, technology, and philosophy of the human future: The transhumanist reader*. (s. 3-17). Wiley-Blackwell.
- Morioka, M. (Ed.). (2023). Artificial intelligence, robots, and philosophy. *Journal of philosophy of life*, https://www.philosophyoflife.org/jpl2023si_book.pdf
- Müller, V. C. (Ed.). (2018). *Philosophy and theory of artificial intelligence 2017*. Springer.
- Nguyen, A. M. (Ed.). (2024). *APA Studies on Asian and Asian American Philosophers and Philosophies*, 23(2), 1-28, <https://philarchive.org/archive/HOMSIO>.
- Özdemir, M. & Başaran, N. (2021). Transhümanizm, posthümanizm ve insan bilincinin yeni kapsamı. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 32(1), 30-51, <https://www.islamiarastirmalar.com/wp-content/uploads/2023/11/3-2.pdf>
- Özdemir, M. (2024). İkinci soğuk savaş döneminde müslüman toplumların yönelim sorunu. A.Yanardağ & İ. Altuner & N. Bayat Usta (Eds.), *Günümüz dünyasında din anlayışları* içinde (s. 69-84). Kitap Dünyası Yayınları,
- Özdemir, M. (2025). Teknoloji felsefesi, makine öğrenimi ve yapay zekânın felsefenin geleceğindeki işlevi. *Toplumsal Değişim*, 7(1), 83-97.

- Possati, L. M. (2023a). *Unconscious networks: Philosophy, psychoanalysis, and artificial intelligence*. Routledge,
- Possati, L. M. (Ed.) (2023b). *Humanizing artificial intelligence: Psychoanalysis and the problem of control*. de Gruyter.
- Romele, A. (2024). *Digital habitus A critique of the imaginaries of artificial intelligence*. Routledge, Taylor and Francis Group.
- Selinger, E. & Engström, T. (2014). A moratorium on cyborgs: Computation, cognition, and commerce. In R. Scharff & V. Dusek (Ed.), *Philosophy of technology the technological condition: An anthology second edition*. (s. 631-640). John Wiley & Sons Ltd.
- Tekin, M. & Özdemir, M. (Eds.). (2021). *Transhümanizm ve posthümanizm: Disiplinlerarası bir çalışma*. Eskiyei Yayınları.
- Tekin, M. & Özdemir, M. (Eds.). (2023). *Metaverse ve gerçek zamanlı sanal yaşam*. Mana Yayınları.
- Touraine, A. (1995). *Critique of modernity*. (Çev. David Macey). Blackwell Publishers.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). *On ikinci kalkınma planı (2024-2028)*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf
- Tripathi, R. L. (2024). Mind and machine: A philosophical examination of matt carter's "minds & computers: An introduction to the philosophy of artificial intelligence". *Open access journal of data science and artificial intelligence (OAJDA)*. 2(1), 1-3, <https://doi.org/10.23880/oajda-16000143>
- Vallor, S. (Ed.) (2022). *The oxford handbook of philosophy of technology*. Oxford University Press.
- Yeşilkaya, N. (2022). Felsefi bir sorun olarak yapay zekâ. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 97-126, <https://doi.org/10.51553/bozifder.1171640>
- Yılmaz, Z. (2023). Yapay zekâ ve felsefe soruşturması. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 159-201, <https://doi.org/10.55796/dusuncevetoplum.1412018>

EXTENDED ABSTRACT

World Societies in the Context of the Philosophy of Technology and Generations of Artificial Intelligence

This study examines the chronology of consciousness time regarding discourses on the philosophy of technology and artificial intelligence. In the second quarter of the 20th century, with the discussion of the Turing Test and, later, the establishment of the Society for Philosophy of Technology in 1976, a functional transformation between science and technology occurred, marking the arrival of philosophy at the domain of technology. These developments, which can be easily observed in Anglo-Saxon philosophies of technology, have manifested somewhat belatedly within Eurocentric and postcolonial philosophical frameworks. Therefore, it becomes necessary to construct a chronology and a consciousness time, taking the Anglo-Saxon philosophy of technology and artificial intelligence discourses, which have been studied under the concept of the "empirical turn," as a standard of reference.

This article first identifies this standard, along with its corresponding chronology and consciousness time, as well as central concepts in the philosophy of technology and artificial intelligence. Secondly, it traces the transition from the philosophy of science to the philosophy of technology. In this manner, while explaining the development of the philosophy of technology and artificial intelligence from Alan Turing to Val Dusek and Matt Carter, the article also discusses the transformation from the philosophy of science to the philosophy of technology, from Karl Popper to Joseph Agassi.

In a broader framework, it compares the innovative, creative, and progressive "empirical turn" view in philosophy of technology and artificial intelligence with the Eurocentric perspective based on the views of Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre, and Jacques Ellul. It is indicated that the empirical turn belongs to Anglo-Saxon philosophies, represented by artificial intelligence-producing countries such as the United States, the United Kingdom, and China, while the Eurocentric view is voiced by advanced European Union countries like Germany and France, where conservative and humanist arguments predominate.

In addition to these two major philosophical orientations, the tendencies of developing world societies, which often lean towards the Eurocentric view, are also addressed. Turkey, as a developing country, is influenced by the Eurocentric philosophy of technology and artificial intelligence. While philosophers such as Vincent Blok, Luca M. Possati, and Claude Cramer engage with Eurocentric, humanist, and conservative perspectives in their texts, philosophers like Val Dusek, Matt Carter, Max More, and David J. Chalmers reflect the empirical turn in their works. Alberto Romele, a philosopher working in Germany, acknowledges that the view centered around Heidegger, Sartre, and Ellul has been surpassed, and that the empirical turn offers a more accurate approach. This demonstrates that a transformation is also emerging in Western Europe's philosophy of technology and artificial intelligence.

Philosophies of technology are categorized into four areas: introductory philosophies of technology, cyborg philosophies, virtual environment philosophies, and philosophies of artificial intelligence. The article presents each of these four philosophical experiences along with their respective representatives. Moreover, the article focuses on the empirical turn and proposes a classification of artificial intelligence into four philosophical generations. For instance, societies such as Nigeria and Cameroon, currently at a developmental stage in Africa,

are considered to have not yet reached the third and fourth generations, as they continue to debate whether machines can think, while technologically they are shifting toward the consumption of artificial intelligence products.

This delay is evident given that Dusek declared the transformation between technology and science in 1985 and argued in 2006 that the essentialist opposition between human nature and technology, formed by Eurocentric philosophies, had been left behind. Similarly, Carter, in 2007, discussed the potential of machines to surpass human cognitive capacities. Considering that machines defeated humans in 1966 and 1997, the continued debate in the 2020s over whether machines can think indicates a significant delay. Furthermore, the emergence of a stage where the products of artificial intelligence are evaluated not by humans, but by other artificial intelligences, signifies the advent of a final generational stage in the chronology of artificial intelligence technologies, which are categorized as "weak," "strong," and "artificial super intelligence."

In its 12th Development Plan, Turkey references the term "artificial intelligence" no fewer than 53 times. This development plan, adopted in 2023 and covering the years 2024–2028, indicates that Turkey politically, economically, and culturally aspires to attain the fourth generation of artificial intelligence. Nonetheless, some philosophical discourses continue to produce humanist and conservative arguments based on Heidegger, Sartre, and Ellul. These well-meaning discourses assume that the Eurocentric "human" sensitivity is universal and that humanism embraces all of humanity. This assumption is flawed. The concept of the "posthuman," advanced especially by Rosi Braidotti, has been proposed to transcend the limits of humanism.

In the contemporary era, where technology — especially artificial intelligence — determines life, vitality, and humanity, philosophy cannot comprehend the human without focusing on technology. There is no inherent opposition between human nature and technology. Technology is a positive, progressive, and beneficial activity and experience. At this stage, adopting an opposing stance can only be explained by an inability to become a producer within the realms of technology and artificial intelligence — which is the very last thing developing societies should desire. For this reason, it appears advantageous for Turkey, as a developing country, to follow the empirical turn in its philosophy of technology and artificial intelligence discourses and even to adopt an "engineering-oriented" axis.

This article aims to provide such an assessment through a comprehensive reading of history, sociology, life, vitality, economics, philosophy, and technology. In this comprehensive reading and evaluation, not only books and articles belonging to the Anglo-Saxon philosophy of technology, but also works published in Western Europe, studies by Chinese authors, research from Central and South America, and publications from Turkey have been taken into consideration. It can be observed that Turkey, in particular, stands ahead of the Central American region. The philosophical discourses on technology and artificial intelligence in Brazil and Turkey exhibit notable similarities. However, Turkey appears to possess a stronger and more structured plan in terms of vision and objectives. Nevertheless, the United States, the United Kingdom, and China currently operate within the fourth philosophical consciousness generation of artificial intelligence — the most advanced stage worldwide. In this respect, it can be noted that other countries remain somewhat delayed in comparison.

International Journal of New Approach in Social Studies

Makale Bilgileri:	Teknoloji Felsefesi ve Yapay Zekâ Kuşakları Bakımından Dünya Toplamları
Makale Türü:	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi:	09.05.2025
Kabul Tarihi:	28.05.2025
Yayın Tarihi:	30.06.2024
Sorumlu yazar	Muhammet Özdemir / muhammetozdemir2012@gmail.com
Değerlendirme:	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik Beyan:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması:	Yapıldı / Turnitin
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muafır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkısı	Bütün yazarlar eşit katkıda bulunmuşlardır.
Telif Hakları & Lisans:	Dergi, dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir ve çalışmaları Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License altında yayımlanmaktadır.